

LDK bažnyčių dailė

Švč. Mergelės Marijos paveikslo iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios votai ir karūnos

Rūta Janonienė

*Vilniaus dailės akademijos
Dailėtyros institutas,
Dominikonų g. 15,
Vilnius*

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo ir studijų fondo finansuotą mokslo tyrimo darbą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvasinės kultūros šaltiniai“.

Straipsnyje aptariama Švč. Mergelės Marijos paveikslo (Sapiegų Madonos) iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios kulto formavimosi istorija remiantis paskelbtomis ir rankraštinėmis šio paveikslo stebuklų knygomis bei kitais šaltiniais, pateikiami duomenys apie tikinčiųjų šiam atvaizdui aukotus votus, karūnas ir kitus pamaldumo ženklus.

Raktažodžiai: Vilnius, Šv. Mykolo bažnyčia, bernardinės, L. Sapiega, J. F. Sapiega, Švč. Mergelės Marijos kultas, stebuklingas paveikslas, votai, karūnos, auksakalystė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės meninis palikimas

„Visiems pasirodo meilinga, visiems labai atlaidi ir visus varguose užjaučia su didžiausia meile“, – šia citata iš šv. Bernardo traktato apie Apokalipsę pradeda 1671 m. Vilniuje išleista knyga apie Švč. Mergelės Marijos paveikslą iš Šv. Mykolo bažnyčios¹ (1 pav.). Šis nežinomo dailininko nutapytas paveikslas nuo XVI a. pradžios buvo Vilniaus Šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino (Bernardinų) bažnyčioje, kurioje ėmė garsėti prie jo patiriamomis malonėmis. Šv. Mykolo bažnyčia su bernardinų vienuolynu Levo Sapiegos buvo funduota 1594 m. (statybos darbai vyko iki 1625 m.). Įrengiant šventovės altorius fundatorius iš bernardinų vienuolių išprašė jų bažnyčioje buvusį Švč. Mergelės Marijos su Kūdikėliu paveikslą, kurį 1596 m. pirmųjų vienuolių įvesdinimo į naująją šventovę iškilmių metu pernešė į savo funduotą bažnyčią ir pakabino viename iš šoninių altorių². Per 1655–1661 m. karą, tapusį mažąja apokalipse tuometiniam Vilniui, kazokai išžudė bažnyčioje prisiglaudusius žmones kartu su nespėjusiomis pasitraukti vienuolėmis. Po karo Vilniuje liko labai mažai senesnių katalikų bažnyčias puošusių paveikslų. Sudegintame ir išplėštame mieste, netekusiame daugelio garsiausių meno vertybių, švelnaus veido Sapiegų Madona pasitiko į miestą grįžtančius piliečius lyg vilties ir Dievo palaimos ženklas. Jau vien tai, kad paveikslas išliko, palaikyta didžiu stebuklu. Ši aplinkybė labai prisidėjo prie paveikslo kulto plitimo XVII a. antrojoje pusėje. Po 1662 m. LDK

etmono ir Vilniaus vaivados Povilo Jono Sapiegos, taip pat kitų aukotojų lėšomis atstatytoje šventovėje šis paveikslas tapo svarbiausiuoju maldininkų traukos objektu.

Nėra žinoma, kada prie Švč. Mergelės Marijos paveikslo patiriamus stebuklus pradėta užrašinėti į specialias knygas. Minima, kad per 1655–1661 metų karą gaisre žuvo knyga, kurioje buvo užrašinėjami ankstesni stebuklai.

Vilniaus vyskupas Aleksandras Sapiega stebuklams ištirti paskyrė komisiją, kuri, vadovaujama jo pagalbininko Mikalojaus Slupskio, apklausinėjo liudininkus ir savo darbą 1669 m. lapkričio 10 d. pristatė vyskupui. Šis 1670 m. kovo 13 d. raštu patvirtino ištirtus stebuklus, o savo ganytojiškame rašte patį paveikslą paskelbė stebuklingu. 1671 m. sausio 20 d. Vilniaus bernardinų konvento teologijos profesorius Pranciškus Chrapovickis, peržiūrėjęs stebuklų aprašymus, paliudijo jų autentiškumą. Tyrimo metu buvo aprašyta per 70 priesaika patvirtintų stebuklų (iš atminties aprašyti ir kai kurie, įvykę prieš 1655 m.). Vienuolyno viršininkės Konstancijos Sokolnickaitės rūpesčiu jie ir buvo išspausdinti atskiroje, anksčiau minėtoje knygoje. Vėliau įvykę stebuklai (iki 1771 metų) toliau buvo surašinėjami į rankraštinę knygą, kuri šiuo metu saugoma Krokuvos kapucinų archyve³. „Dangiškasis lobynas“ su nedideliais pakitimais buvo pakartotinai išleistas 1862 m. Vilniaus bernardino Ptolemėjaus Malejevskio rūpesčiu⁴.

1. Švč. Mergelės Marijos paveikslas su aptais. XX a. pradžios nuotrauka, LVIA

Iš „Dangiškajame lobyne“ paskelbtų K. Sokolinskaitės įvadiniių tekstų bei pačių stebuklų aprašymų galima spręsti apie XVII a. viduryje Lietuvoje gyvusią šventųjų atvaizdų reikšmę ir paskirtį, stebuklų sampratą ir tikinčiojo santykio su tokiu atvaizdu pobūdį. Iš K. Sokolinskaitės dedikacinio teksto Teodorai Sapiegaitei-Naruševičienei akivaizdu, kad minėdama Sapiegių giminės pamaldumą šiam paveiksliui, stebuklingąjį atvaizdą ji supranta kaip savotišką dieviškojo asmens atstovą žemėje, Viešpaties ir Jo Motinos pasirinktą būdą regimai išreikšti savo buvimą tarp tikinčiųjų. Pagarba, rodoma Marijos paveiksliui, tiesiogiai prilyginama nusilenkimui pačiai Dievo Motinai. Be to, atvaizdas yra apibūdinamas kaip Dievo pasirinkta priemonė Atpirkimo darbui užbaigti ir, galima sakyti, yra Apreiškimo tęsinys, nes per jį tęsiasi Jėzaus Kristaus žemėje daromi stebuklai. *Prakalboje Švenčiausiajai Mergelei* K. Sokolinskaitė išdėsto savo požiūrį į malonėmis garsėjantį paveikslą kaip į priemonę „baltinti žmogaus prigimtį“. Dėl savo silpnumo ir sužalotos prigimties nuolat į nuodėmes linkęs žmogus tik Dievo malone yra išteisinaamas ir „nuvalomas“. Stebuklingieji paveiksai yra Viešpaties duota „jau beveik paskutinė priemonė mūsų sielų išbaltinimui“, nes per juos sklinda Dievo

Motinos užtarimas ir globa žmonijai. Tokių paveikslų yra nepaprastai daug, nes Dievo noras gelbėti žmones yra neišsenkantis. Kita vertus, stebuklų aprašymuose žmonės ištikusios ligos ir kitos nelaimės pateikiamos kaip Dievo valia, o stebuklingas išgijimas ar kitokių rūpesčių atitolinimas – kaip šios valios permaldavimas Marijos užtarimu. Vienintelė sąlyga tam užtarimui išmelsti – kritinėje situacijoje esančio žmogaus tikėjimas ir visiškas atsidavimas Švč. Mergelės malonei per pamaldumą konkrečiam jos atvaizdai.

Kadangi atvaizdas yra tiesiogiai siejamas su savo prototipu ir yra dieviškųjų asmenų veikimo žemėje priemonė, jam priskiriamos įvairios bendravimo formos. Paveiksle pavaizduota Marija (beje, įdomu, kad niekuomet – Kūdikelis Jėzus) kalba (tikrovėje arba sapne) reaguodama į žmonių elgesį: keičia veido išraišką ir kitais būdais užmezga santykius su žmonėmis, tuo tarsi paliudydama nuolat gyvą žemiškojo pasaulio ir anapusybės ryšį. Dar kabėdamas bernardinų konvento koridoriuje (XVI a. pradžioje) atvaizdas prabyla į prieš jį besimeldžiantį vienuolį, paprašydamas daugiau pagarbos. Kaip tik po šio pirmojo „apsireiškimo“ paveikslas buvo pakeltas „į altoriaus garbę“. Antras stebuklas, kurio metu paveikslas „bendruoja“, nors ir nebyliai, taip pat susijęs su atvaizdo reagavimu į nederamą elgesį su juo. Šį kartą (1629 m. rugpjūtį) liuteronai amatininkai, statę didįjį altorių bažnyčioje, „mažiau rodė pagarbos šiam paveiksliui“, todėl atvaizdas buvo tapęs visas juodas⁵ (tą matė pamaldi vienuolė zakristijonė, kuriai karštai meldžiantis atvaizdas po truputį atgavo savo tobulumą ir grožį, tačiau kol bažnyčioje dirbo eretikai jis buvo uždengtas nuo nepagarbių jų žvilgsnių). Panašiai savo veido išraiška Marija bendravo su vienuolėmis ir per karą su Maskva. Karo išvakarėse (1654 m.), maskvėnams artėjant prie Vilniaus, prie paveikslo besimeldžiančios vienuolės matė Švč. Mergelę esant linksmai, todėl suprato, kad miestui ir joms negresia joks pavojus. Norėdamas pranešti apie būsimą nelaimę arba sujaudinti žmogų dėl jo nuodėmių, atvaizdas „buvo įpratęs liūdnas pasirodyti“. Kaip tik taip atsitiko kitais, 1662 m., kai Maskvos kariuomenė užėmė miestą – Marijos „linksmumas į labai rūstų ir piktą veidą persimainė“. Prie panašių stebuklų galima priskirti ir knygos pabaigoje atskirai aprašytus keistus nutikimus, vykusius dailininkui atnaujinant karo metu sužalotą paveikslą. Dailininkas negalėdavo be baimės ir nerimo tapyti, kol vienuolės tam tikru būdu nepasimelsdavo, o viena pamaldi pasaulietė visad jusedavo nuo paveikslo sklindantį malonų lyg baltų lelijų kvapą. Bendravimas su atvaizdu galėjo vykti ne tik bažnyčioje prie altoriaus. Neretai Švč. Mergelė pasirodydavo ir kalbėdavo žmonėms sapne arba tikrovėje tokiu pavidalu, koku yra pavaizduota šiame paveiksle, todėl akivaizdu, kad konkrečiai vizualiai paveikslo formai buvo skiriama didelė reikšmė. Knygoje aprašytuose stebukluose, kuriuose

kalbama apie Švč. Mergelės pasirodymus, visuomet akcentuojama, kad Ji pasirodo tokiu pavidalu, koks yra jos paveikslas bernardinų bažnyčioje, o jei patirtose vizijose Marija kalba, Ji visuomet kviečia pasiaukoti Jos atvaizdai būtent šioje bažnyčioje. Dar daugiau, 11 stebuklo (po 1662 m.) aprašyme minima, kad Švč. Mergelė Marija ragina žmogų, pasiaukojusį stebuklingajam Žirovių paveiksliui, vėrciau paaukoti paveiksliui iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios.

Paveikslo nepaprastumas akcentuotas ir jo istorijoje. Pirmiausia „Dangiškajame lobyne“ pateiktame trumpame paveikslo atsiradimo ir patekimo į Šv. Mykolo bažnyčią aprašyme yra pažymima, kad jis labai senas (anksčiau buvęs kažkokioje bažnyčioje, kuri nuo senumo sunykusi). Įdomu, kad čia atkreipiamas dėmesys net į tapybos pobūdį, kuris esą liudijo, kad paveikslas „nuo senų laikų buvo pasaulyje“. Kita svarbi aplinkybė, kad atvaizdas iš esmės nesileidžia keičiamas, išlieka toks pats, tai yra dailininkas, turintis atnaujinti apnykusį paveikslą, niekaip neįstengia pertapyti Marijos veido, tik vietoj šoninių šv. Petro ir šv. Pauliaus figūrų nutapo šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino atvaizdus ir šiek tiek pataiso Kūdikielio veidą. Vėliau, 1630 m., atvaizdas stebuklingu būdu apsaugo miestą ir bažnyčią (kartu ir save) nuo gaisro, išlieka nesunaikintas per 1655–1661 m. karą. 1671 m. knygoje ši aplinkybė paminima gan glaustai (akcentuojama, kad Vilniuje tai buvo vienintelis paveikslas, kurio „niekas neniokojo ir nedegino“). Tuo tarpu P. Malejevskio knygelėje, aprašant paveikslo būklę po 1662 m., pažymima, kad „per gaisrą iš viršaus krentantis balkis nuplėšė ir sudaužė du paveikslo sparnus, dengusius atvaizdą; Švč. Mergelės paveiksle, galvos dalyje, nuo ugnies dažai truputį pajudo“⁶. Beje, tuo remiantis galima būtų teigti, kad iki tol paveikslas buvo išsaugojęs tradicinę gotikinio triptiko struktūrą – centrinę dalį uždengdavo suveriami šoniniai sparnai. Gali būti, kad ir šv. Pranciškaus bei šv. Bernardino figūros iš pradžių buvo nutapytos ant atskirų šoninių lentų. Tik restauruojant ir pertapant paveikslą po karo su Maskva jis galėjo įgyti dabartinę kompoziciją. Tuo metu paveikslo kultas jau buvo susiformavęs, tad neatsitiktinai šventųjų pranciškonų figūros nutapytos taip, jog atrodo, kad jie garbina lyg vizijoje matomą Dievo Motinos atvaizdą⁷. Ypatinę pagarbą šiam atvaizdai liudija ir virš Marijos galvos nutapyta angeliukų laikoma valdovės karūna.

Ikono grafijoje išreikšti Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos įvaizdžio aspektai susumuojami knygos pabaigoje skelbiamoje giesmėje, sukurtoje pagal trumpą maldelę: „Sveika Dukra Dievo Tėvo, sveika Motina Dievo Sūnaus, sveika Sužadėtine Šventos Dvasios, sveika Bažnyčia visos Trejybės Švenčiausiosios“. Ši maldelė yra supaprastinta ir kiek modifikuota versija *Antifonos*, kurią šv. Pranciškus įtraukė į savo sukurtas *Dievo kančios pamaldas*⁸. Tik čia Marija yra aiškiau sutapatinama su Bažnyčia. Marijos,

kaip Bažnyčios prototipo, samprata yra itin būdinga pranciškoniškojo pamaldumo tradicijai⁹. Dievo Motina, pilna malonių bei visokių dorybių, per kurią ir kurios užtarimo dėka kiekvienas žmogus yra kviečiamas tapti šios malonės dalininku, ir pačiam šv. Pranciškui buvo idealiu modeliu šventosios Bažnyčios.

Veikdama per savo stebuklingąjį paveikslą Marija tampa žmonių „advokate“ ir apdovanoja juos įvairiomis malonėmis. Stebuklų knygoje paliudytuose pasakojimuose apie patirtas malones galima perskaityti miesto ir krašto buities istoriją, kurioje tikinčio žmogaus žvilgsnis pastebi nuostabius savo vaikus globančios Marijos darbus. Vienuoliai ir pasauliečiai, didikai ir paprasti miestiečiai su pasitikėjimu prie šio paveikslo išsakydavo savo kasdienius rūpesčius ir sielvartus, prašydami Marijos tarpininkavimo Viešpaties akivaizdoje. Jos užtarimo dažniausiai šaukdavosi sunkiai sergantieji, kai gydytojai jau nebepalikdavo vilties pasveikti, Jos gailestingumui patikėdavo mirštančius ir suluošintus artimuosius, Jos pagalbos prašydavo pamatę Vilnelėje skęstantį vaiką, pribėgę prie nukritusio nuo pastolių bažnyčios tinkuotojo ar žiemą įlūžę ant užšalusio ežero. Į vienuolyną trokštančios stoti mergelės prie šio atvaizdo išliedavo savo abejones, susipykę kaimynai ar giminės meldavo sutaikinimo. Buvo tikima, kad per šį paveikslą Marija saugo Šv. Mykolo bažnyčią nuo gaisrų ir kitų negandų, kartu išsaugodama ir jai paaukotus votus.

Verta atkreipti dėmesį, kad tikslaus knygoje paminėtų stebuklų ir malonių skaičiaus iš viso neįmanoma nustatyti: itin dažnai liudininkai prisiekdavo, kad yra patyrę malones „daug kartų“, kad Švč. Mergelė nuolat globoja ir gelbsti jos prie šio paveikslo besišaukiančius. Sunku apibūdinti ir konkretų patirtų malonių pobūdį. Nors akivaizdu, kad daugiausia Dievo pagalbos ir Marijos užtarimo buvo šaukiamasi sunkios ligos atveju ar gresiant mirties pavojui, tačiau neretai yra paliudijama, kad jos užtarimo besišaukiantis „visuose savo troškimuose sulaukia reikšmingų rezultatų“. Kitas akivaizdus prie šio paveikslo patirtų malonių bruožas – dažniausiai stebuklas įvyksta, kai dangiškosios pagalbos reikalingas žmogus būna paraginamas pasiaukoti Švč. Mergelės Marijos atvaizdai arba yra paaukojamas už jį besimeldžiančių žmonių.

Tikinčiųjų atsilyginimo už patirtas malones, atsako į parodytą Dievo Motinos globą tema „Dangiškajame lobyne“ labai ryški. Pati stebuklų knyga buvo rašoma ir publikuojama kaip votas atsidėkojant Švč. Mergelei Marijai už patirtą globą ir malones. *Prakalboje Švenčiausiajai Mergelei K. Sokolinskaitė* rašė: „Negalėjome sugalvoti Tau kitokio pasitarnavimo, kaip tik Tavo dailiausiąjį paveikslą – iš kur [jis] atsirado ir kokiais nuostabiais stebuklais nuo seno garsėja – aprašyti ir ateities laikų žmonėms šią žinią palikti“. Stebuklų išpažinimas, paliudijimas ir jų garsinimas knygoje iškeliamas kaip esminės padė-

kos Švč. Mergelei formos. Kartu jas turi lydėti malda ir pasiaukojimas Švč. Mergelei (keliuose stebuklų aprašymuose yra minimi atvejai, kai stebuklingu būdu atitolintos ligos ar nelaimės atsinaujindavo žmogui nustojus melstis). Tačiau Dievo malonių turtai, pasak K. Sokolinskaitės, kaupiami žmogaus širdies lobyne, gali (ir turi) išsiliesti žemiškojo pasaulio turtais: vargšų globa, šelpimu, įvairiais gerais darbais ir, suprantama, bažnyčios bei stebuklingojo paveikslų puošimu. Todėl knygoje dažnai minimi ir materialūs, žemiškieji padėkos ženklai: bažnyčios ir altorių statyba bei puošimas, aptaisai, votai. Pačios vienuolyno bažnyčios statyba yra traktuojama kaip Dievo Motinos namų kūrimas. Dedicaciniame įžangos tekste K. Sokolinskaitė pamini žymiausius šių namų statytojus iš Sapiegų giminės: Leoną, Kazimierą Leoną, Paulių. Pati T. Sapiekaitė-Naruševičienė iškelia kaip dosni fundatorė. Aprašant jos nuopelnus bažnyčios puošybai, paminėtas brangus sidabrinis paveikslas aptaisas, matyt, pagamintas po 1662 m. keleto geradarių lėšomis. Tuo pačiu metu, atstačius maskvėnų sugriautą bažnyčią, buvo pastatytas naujas „išvaizdus ir labai puošnus“ šoninis Švč. Mergelės Marijos altorius, taip pat (daugiausia T. Sapiekaitės-Naruševičienės lėšomis) parūpinta kita bažnyčios įranga: ciborijus, sakykla, suolai, liturginiai indai, puošni monstrancija, minimos paaukotos „senoviškos brangenybės“, paveldėtos iš donatorės motinos Zenavičienės.

Stebuklų aprašymuose aukotojų paveiksliui dovanojami votai minimi ne kartą. Jie galėjo būti įvairaus pobūdžio – nuo poros žvakių iki tradicinių sidabrinų plokštelių ar brangių juvelyrinių dirbinių. Dvasininkai ir pačios vienuolės dažniausiai „atsilygindavo“ Dievo Motinai už patirtas malones stipresniu pamaldumu, šv. mišių auka ir pasiaukojimu stebuklingajam atvaizdui, o materialius votus paprastai dovanodavosi turtingesni pasauliečiai, tačiau tai nebuvo taisyklė. Pavyzdžiui, dar prieš 1655 m. karą bernardinų vienuolis t. Kampo (Campo), stebuklingai pasveikęs Švč. Mergelės Marijos užtarimu, paaukojo paveiksliui „nemažą sidabrinę paaukusotą plokštelę bei gryno aukso maskvietiško darbo kryželį“, Vilniaus kapitulos oficiolas kun. Žagielis, apsisaugojęs nuo maro, paaukojo 300 auksinų ir sidabrinę plokštelę, o viena sveikatą atgavusi bernardinė – dvi poras sidabrinų angelų. Apskritai iki XVII a. vidurio paveikslą jau turėjo puošti nemažai votų, nes, rašydama „Apie stebuklingojo Švenčiausios Mergelės paveikslą atsimainymą“, knygelės autorė mini prieš karą su maskvėnais ant jo buvus „nemažai sidabrinų votų, žiedų ir kitų smulkmenų“, kurias vienuolės, pasitraukdamos iš Vilniaus, nurinko ir išsivežė su savimi. Votai minimi ir altoriaus būklės prieš 1656 m. aprašyme: rašoma, kad šoniniame altoriuje buvo stebuklingas Švč. Dievo Motinos su kūdikėliu Jėzumi paveikslas, kurį puošė daug votyvinų lentelių, perlų vėrinų, brangenybių

ir votų, paaukotų įvairių žmonių¹⁰. Neaišku, ar jau tada paveikslas turėjo aptaisą. Minima, kad tuos brangius bažnyčios daiktus, kurių buvo neįmanoma transportuoti, bėgdamos bernardinės paliko slėptuvėje, tačiau maskvėnai šiuos turtus surado ir išplėšė. Tikėtina, kad taip galėjo žūti ir aptaisas. Tai, kad atvaizdą jau buvo pradėta dengti sidabriniais aptaisais, liudija ir paminėti keturi sidabriniai angelai, paaukoti sesers bernardinės, – greičiausiai jie buvo skirti uždengti keturis paveiksle nutapytus angelus, laikančius karūną virš Dievo Motinos galvos.

Kaip minima „Dangiškajame lobyne“, po 1662 m. puošnus sidabrinis aptaisas paveiksliui buvo pagamintas daugiausia Teodoros Sapiekaitės-Naruševičienės lėšomis¹¹. 1662–1669 m. užrašytuose stebuklų paliudijimuose minimi tokie votai: p. Bulgakovienė paaukojo sidabrinę plokštelę, bernardinis kun. Leonardas Balcevičius – sidabrinį paaukusotą kryželį, bernardinė Teklė Sapiekaitė, patyrusi klausos atgavimo stebuklą, – dvi sidabrinės ausis, iš protestantizmo (ar stačiatikybės) į katalikybę perėjusi ir po sunkios ligos pasveikusi p. Valadkevičiūtė paaukodavo daug brangių votų, p. Konstantinas Polubinskis, išsigydęs sužeistą koją, paaukojo sidabrinę plokštelę, p. Zenavičienė, vaikui pasveikus, paaukojo votą ir dvi auksines grandinėles, kitą kartą, pati išgijusi po sunkios ligos, paaukojo dar vieną votą; p. Chreptavičiūtė už patirtą paguodą paaukojo votą (1667 m.), vienuolės Benignos Belkevičiūtės motina, stebuklingai išgijusi nuo veido paralyžiaus, – sidabrinę galvą (1666 m.), p. Ona Vainaitė, pasveikusi po ilgos ligos, – septynetą deimantinių papuošalų, Vilniaus miestietis Motiejus Klarovskis, atgavęs sveikatą, paaukojo votą, pasveikusi Užupio vienuolyno bernardinė Salomėja Holozubovaitė paaukojo votą (1669 m.).

Rankraštiniame stebuklų knygos tęsinyje votai taip pat ne kartą minimi dažniausiai jų nekonkretizuojant. Per daugiau nei šimtmetį (1669–1771 m.) aprašyta virš šimto atvejų, kai malonę patyręs žmogus už ją atsilygina paaukodamas votą¹². Neretai kaip votai buvo dovanojamos žvakės arba vaškas, kartais tiesiog aukojama pinigų, tačiau dažniausiai votai buvo įvairios formos auksakalių darbo plokštelės ir juvelyriniai dirbiniai. Užfiksuota apie 50 votų, kurių pavidalas nežinomas (kartais nurodoma, kad votas sidabrinis, kartais pažymima jo piniginė vertė), taip pat paaukota 21 sidabrinė plokštelė. Iš jų kai kurios apibūdintos detaliau, pavyzdžiui, 1672 m. Stanislovas Bialozaras, pasveikęs po sunkios ligos, paaukojo sidabro plokštelę, kurioje buvo pavaizduotas jis pats, klūpantis ir tarantis žodžius: *Tibi laus, tibi gloria*, o kitoje pusėje užrašas, paliudijantis jo patirtą malonę¹³; 1676 m. Martynas Tomaševičius iš Vitebsko vaitadijos už stebuklingą pasveikimą paaukojo sidabro plokštelę su savo atvaizdu¹⁴, o 1736 m. vienas maldininkas paaukojo šimto auksinų vertės sidabro plokštelę¹⁵. Atskirais atvejais dovanoti votai, atspindintys iš kokios negandos žmogus išvaduotas (sidab-

rinė ranka, sidabrinė širdelė, sidabrinė kojėlė, sidabrinės akys¹⁶). Nemažai aukota papuošalų ar kitokių brangių dirbinių, beje, dauguma tokių aukų minima XVII a.: vilnietis Jonas Vlosavičius paaukojo du žiedus (1670 m.), karaliaus sekretorius Lisieviskis – septynetą brangenybių su rubiniais, Pinsko stalininkienė Barbora Oranska Godebska – gausiai auksu ir sidabru siuvinėtas juosteles (abu 1671 m.), ponija Kencovska – sidabro širdelę ir puošnias juosteles altoriui (1672 m.), pranciškono konventualo Juozapo Michalkevičiaus motina prie sidabrinės plokštelės dar pridėjo karolius, Ona Pšialgovskienė už laimingai pasibaigusį sudėtingą gimdymą per vyrą atsiuntė keletą vėrinių perlų ir porą žiedų (abi 1673 m.), o ponas Petras Jonas Goniperovskis iš Raseinių pavieto atidavė Sapiegų Madonai rastą gintarinį rožinį (prieš tai radinį norėjo parduoti, tačiau niekas nepirko, o pasilikus jį sau kamavo melancholija tol, kol sapne pasirodžiusi Švč. Mergelė Marija patarė rožinį paaukoti jai)¹⁷. Tarp įdomesnių votų galima paminėti kitaikos vėliavą, kurią paveikslui parūpino Kristoforas Kokočynskis, dėkodamas už laimingą sugrįžimą iš Vengrijos (1684 m.)¹⁸. XVIII a. minimas tik vienas atvejis, kai buvo paaukoti juvelyriniai dirbiniai: 1723 m. viena santarvės šeimoje maldaujanti sutuoktinių pora paaukojo Marijai savo vestuvinius žiedus¹⁹.

Apie Sapiegų Švč. Mergelei Marijai paaukotus brangius papuošalus šiek tiek daugiau duomenų yra ir vėlesniuose šaltiniuose. Pavyzdžiui, 1769 m. Vilniaus juvelyrui vienuolių prašymu įkainojo ant paveiklo buvusias brangenybes, nustatydami, tiesa, tik pačių brangakmenių, o ne viso dirbinio vertę (nebuvo įvertintas papuošalus kūrusių juvelyrų darbas)²⁰. Vis dėlto iš jų parengto sąrašo šiek tiek galima spręsti ir apie dirbinių pobūdį. Ant Švč. Mergelės galvos buvo auksinės plunksnos, puoštos deimantais ir 3 gramų rubiniais (įkainotos 200 lenkiškų auksinų)²¹. Be to, atvaizdą puošė šie papuošalai: sidabrinis kryželis (vieno talerio vertės), du papuošalai su perlais ir deimantais (6 talerių vertės), papuošalas iš rubinų (11 muštų talerių vertės), šeši dirbiniai iš rubinų (7 talerių vertės), vienas papuošaliukas iš rubinų su perlais (25 talerių vertės), rožės pavidalo papuošalas iš rubinų (13 talerių vertės), septyni papuošalai su rubiniais (9 talerių vertės), trys deimantiniai žiedai su 19 deimantų (35 talerių vertės), žiedas su deimantais (6 talerių vertės), deimantinės 48 talerių vertės plunksnos (*trzęsawki*)²², dvi kokardos²³ su rubiniais (12 talerių; visi išvardyti papuošalai verti 1546 lenkiškų auksinų). Kitoje 2112 lenkiškų auksinų vertės papuošalų grupėje buvo: viena kokarda su rubiniais (3 ½ talerio vertės), pora deimantinių auskarų (4 karatų, 132 ½ talerių vertės), sidabrinė rožytė su rubiniais (vieno talerio vertės), žiedas su rubiniais (3 talerių vertės), du papuošalai su rubiniais (4 talerių vertės), trys papuošalai su perlais (7 talerių vertės), du papuošalai su rubiniais (9 talerių vertės), vienas papuošalas iš rubinų su perlais (3 talerių ver-

tės), kokarda su rubiniais (2 ½ talerių vertės), trys rubininiai papuošalai (2 talerių vertės), du žiedai su rubiniais (5 talerių vertės), baltas kryželis (5 lenkiškų auksinų vertės), penki rubininiai papuošalai su perlais (6 ½ talerių vertės), pora rubininių auskarų (5 talerių vertės), keturi rubininiai papuošalai (3 talerių vertės), du žiedai su safyrais ir rubiniais (5 talerių vertės), trys žiedai su brangakmenių mišiniu (2 talerių vertės), keturi rubininiai papuošalai (8 talerių vertės), papuošalas su brangakmenių mišiniu (6 lenkiškų auksinų vertės).

Ant Švč. Mergelės Marijos krūtinės kabėjo perlų vėriniai ir kiti papuošalai: vėrinys (kolje) su karneolais²⁴ ir deimantiukais (66 talerių vertės), vėrinys (kolje) su rubiniais ir kristolais (18 talerių vertės), deimantinis kryželis (4 karatų, 96 talerių vertės), penki karatai (?) su deimantais ir smaragdais (150 talerių vertės), papuošalas su smulkiais rubiniais ir kristolais (2 talerių vertės), rubininis papuošalas (3 talerių vertės), auksinis vėrinys su emalėmis ir smulkiais rubiniais (12 talerių vertės), auksinis žiedas su deimantiukais (8 talerių vertės), trys perlų vėriniai (15 talerių vertės), 7 perlų vėriniai po 100 perlų kiekviename (vėriniai verti 70 talerių; visi išvardyti papuošalai įvertinti 3640 lenkiškų auksinų); trys perlų vėriniai (45 talerių vertės, sveriantys 2 ½ lotų), vienas didelių perlų vėrinys (100 talerių vertės), grandinė iš perlų, sverianti 5 lotus (100 talerių vertės), penki perlų vėriniai (sveriantys 4 lotus, 60 talerių vertės), šeši perlų vėriniai (sveriantys 11 lotų, 200 talerių vertės), du mažų perlų vėriniai (sveriantys 2 lotus, 24 talerių vertės), grandinė iš perlų (sveria 5 lotus, 90 talerių vertės; visa ši grupė įvertinta 6432 lenkiškais auksiniais); dešimt perlų vėrinių (sveria 7 lotus, 84 talerių vertės), du perlų vėriniai (sveria 4 lotus, 70 talerių vertės), grandinė iš perlų, sverianti 5 lotus (90 talerių vertės), vienas perlų vėrinys (80 talerių vertės), vienas perlų vėrinys (sveria 3 lotus, 60 talerių vertės), keturi perlų vėriniai (sveria 4 lotus, 60 talerių vertės), grandinė iš perlų, sverianti 7 lotus (140 talerių vertės), penki perlų vėriniai (sveria 4 ½ lotų, 70 lenkiškų auksinų vertės). Iš viso šie vėriniai įvertinti 6022 lenkiškais auksiniais. Dar buvo 10 karneolų ant raudonos juostelės (5 talerių vertės), brangakmenių ant Švč. Mergelės diržo (3 ½ talerio vertės), žiedas ant piršto (3 talerių vertės, iš viso šie papuošalai verti 108 lenkiškų auksinų).

Atskiru sąrašu išskirtos „Kūdikelio Jėzaus brangenybės“: du auksiniai filigraniniai vėriniai (juostelės?) (6½ talerio vertės), viena auksinė grandinė su rubiniais ir perlais (13 talerių vertės), kryželis su brangakmenių mišiniu ir mažais granatais (4 talerių vertės), 11 mažų perlų vėrinių (30 talerių vertės), 11 perlų vėrinių (70 talerių vertės, iš viso Jėzaus brangenybės įvertintos 1327 lenkiškais auksiniais). Bendra nustatyta brangenybių kaina – 21 487 lenkiški auksinai.

Dokumento priedas (1777 m. liepos 18 d.) yra minima, kad išrašas yra padarytas patirto nuostolio dydžiui nustatyti²⁵. Greičiausiai tai reiškia, kad visi šie brangakmeniai buvo pavogti iš bažnyčios. Tokį įvykį mini rankraštinė stebuklų knyga: 1773 m. šventvagiai piktadariai nuplėšė nuo paveikslo „papuošalus, ypač 700 vėrinių tikrų perlų su brangakmeniais ir auksu“, padarydami bažnyčiai 50 000 lenkiškų auksinių nuostolį²⁶. Akį traukiančios Šv. Mykolo bažnyčios ir, matyt, stebuklingojo paveikslo puošmenos ir anksčiau ne kartą viliojo vagis. Pačioje stebuklų knygoje minima, kad vienas bajoras dar prieš 1655 m. du kartus buvo apvogęs Šv. Mykolo bažnyčią. Pagautas ir tardomas jis prisipažino, kad, be kitų daiktų, pavogė ir grandinėlę nuo Švč. Mergelės Marijos paveikslo²⁷. 1751 m. Šv. Mykolo, Bernardinų ir Šv. Onos bažnyčias apvogė Baltramiejus Vilčevskis²⁸. Nenurodoma, ar tuo metu buvo pavogta ir Sapiegų Marijos papuošalų, tačiau tikėtina, žinant, kad dalis vogtų daiktų buvo parduota Vilniaus juvelyrams.

Yra žinoma, kad brangenybės ir papuošalai Lietuvoje buvo aukojami ir kitiems tikinčiųjų gerbiams Marijos paveikslams. Išliko panašių puošmenų prie paveikslų Skapiškio ir Tverų bažnyčiose²⁹, tačiau paveikslas iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios, regis, išsiskyrė iš kitų votų gausa. Iš tiesų Sapiegų Madona labai moteriška – jos juosmenį puošė dailus diržas, ant kaklo spindėjo daugybė vėrinių, galvą puošė diadema ir karūnos. Globojamas daugiausia iš kilmingų šeimų kilusių seserų bernardinų šis atvaizdas buvo dabinamas lyg tikra Sužadėtinė ir Dangaus bei žemės valdovė, praktiškai naikinant ribas tarp paveikslo ir jame vaizduojamo asmens. Beje, tikėta, kad Dievo Motina, sauganti jai paaukotus papuošalus, užjaučia ir žmones, netekusius žemiškųjų brangenybų. „Dangiškajame lobyne“ užfiksuotas ne vienas stebuklingas prarastų materialių vertybių atgavimas Sapiegų Madonai užtarus. Pavyzdžiui, sesuo Mariana Žukovska, išgirdusi, kad jos brolis kunigas, tuometinis Trakų klebonas, pametė 200 auksinių vertės gryno aukso signetinių žiedą, tuoj šį daiktą maldose Švč. Mergelės Marijos paveiksliui paaukojo ir jis trečią dieną atsirado³⁰. Sesuo Benigna Belkevičiūtė paliudijo, kad ponios Korsakienė, pametusi gryno aukso grandinėlę, šios sesers patarimu paaukojo ją stebuklingajam paveiksliui ir netikėtai ją atrado pas vieną juvelyrą³¹. LDK paįždininkio duktė Barbora Krišpinaitė, 1669 m. pametusi auksinę apyrankę, pasiaukojė šiam paveiksliui ir netikėtai brangenybę surado, o jos motina panašiu būdu atgavo 1662 m. puotoje Vilniuje pamestą keleto tūkstančių vertės brangenybę³².

Išaugus paveikslo kultui imta rūpintis ir oficialia paveikslo karūnacija. Karūna, kaip dieviškumo, amžinybės ir Dievo vaikų dangiškojo atlygio ženklas, buvo naudojama krikščioniškoje simbolikoje nuo seniausių laikų. Ypač tikinčiųjų gerbiama šventųjų atvaizdų, visų pirma Dievo Motinos paveikslų ir

skulptūrų, vainikavimo auksinėmis karūnomis tradicija Katalikų Bažnyčioje sparčiau ėmė plisti nuo XVII a. pradžios. 1636 m. liepos 3 d. testamentu kunigaikštis Aleksandras Sforza Palavacinis (Alessandro Sforza Pallavicini) paliko Vatikano kapitulai didelę pinigų sumą trokšdamas, kad ši tradicija būtų nuolat tęsiama – kasmet turėjo būti pagaminta karūna ir karūnuotas vienas paveikslas³³. Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios paveikslo karūnavimu imta rūpintis XVIII a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje, matyt, Trakų kašteliono (nuo 1735 m. – LDK kanclerio) Jono Fridriko Sapiegos iniciatyva. Kiek anksčiau jo rūpesčiu buvo gautas leidimas karūnuoti Kodenio Švč. Mergelės Marijos paveikslą³⁴. 1728 m. lotynų kalba buvo atspausdinta informacija apie Švč. Mergelės Marijos paveikslą iš Šv. Mykolo bažnyčios, akiavaizdžiai skirta karūnavimo bylai (*Informatio de Miraculosa Imagine Beatissimae Virginis MARIA quod editor Vilnae in Tempio S. Michaelis apud Sanctimonides Sanctae Clarae data Anno 1728 Mense Octobri...*; spaudinio egzempliorius išliko Vatikano archyve)³⁵.

Apie karūnas Sapiegų Madonai kalbama 1732 m. gegužės 18 d. J. F. Sapiegos laiške iš Kodenio tuometinei Vilniaus Šv. Mykolo vienuolyno vyresniajai Antaninai Cibulskai, kuriame rašoma, kad tų metų kovo 18 d. Sapiegos rūpesčiu po dvejus metus trukusių pastangų Romoje buvo gauta popiežiaus Klemenso XII brevė dėl paveikslo karūnavimo, tačiau dar nebuvo pagamintos karūnos³⁶. Mat tos, kurios tais metais buvo pagamintos Romoje, jau buvo skirtos vienam paveiksliui Neapolyje. Pats Sapiega nesiėmė jų funduoti, nes tais metais turėjo didelių išlaidų dėl Kodenio paveikslo karūnavimo iškilmių. Minėtame laiške jis nurodė, kad tas, kas imsis parūpinti karūną, turi ant jos užrašyti tokį tekstą: *Illustrissimum et Reverendissimum Capitulum Sancti Petri urbis, ex Legato Beatae Memoriae Alexandri Sforziae, Beatissimae Virgini Vilnensi et Puero Jesu in Ecclesia Sancti Michaelis, donavit Anno 1732 d. 18 Aprilis* (atitinkamas įrašas buvo ant karūnos, atsiųstos Kodenio paveiksliui). Taip pat ant karūnų turėjo būti pavaizduoti tuometinio popiežiaus ir Vatikano kapitulos herbai³⁷.

Teigiama, kad pasirengimo karūnavimui procedūra buvo atidėta dėl suirutės, kilusios Abiejų Tautų Respublikoje po karaliaus Augusto II mirties (1733 m.), ir tik po keliolikos metų esą vienas bernardinus iš Romos, reziduojantis Vilniaus konvente, savo celėje rado karūnavimo akto kopiją ir iš pamaldumo Švč. Mergelei Marijai pasirūpino, kad procesas būtų atnaujintas³⁸. Jo prašymu Vatikano kapitula, popiežiui Benediktui XIV sutikus, išdavė pakartotinį leidimą karūnuoti paveikslą. Pagaliau šiai iškilmei parinkta jubiliejinių 1750 metų rugsėjo 8 d. – Švč. Mergelės Marijos gimimo šventė³⁹. Atrodo, kad tuo metu paveikslą jau puošė kažkokios karūnos⁴⁰, kurias netgi planuota panaudoti karūnavimui. Tačiau iškilmių ap-

rašymuose akcentuojama, kad atvaizdas buvo vainikuotas specialiai tai progai iš Romos atvežtomis karūnomis⁴¹. Minima, kad jas pargabeno tuometinis Vilniaus bernardinų konvento kustodas ir Lietuvos bernardinų provincijolas Pranciškus Savičius⁴². Dvi auksinės brangakmeniais ir perlais puoštos karūnos, padėtos ant puošnių pagalvėlių, karūnavimo iškilmų išvakarėse iš pradžių buvo saugomos Šv. Nikodemo bažnyčioje už Aušros Vartų, vėliau iškilingai atneštos iki Šv. Mykolo bažnyčios. Procesija praėjo pro aštuonerius pakeliui pastatytus triumfo vartus⁴³. Iškilmų dieną, jau vainikavus karūnomis Švč. Mergelės Marijos ir Kūdikelio Jėzaus galvas, po sumos kun. Samuelis Rodkevičius, apaštalinis protonotaras, priėjęs prie bažnyčios grotelių, kur vienuolėms būdavo duodama komunija, priėmė čia susirinkusių vienuolių priesaiką, kad uoliai saugos karūnas ir neleis jų nuimti nuo paveiklo. Po pamaldų buvo dalijami tai progai pagaminti paveikslėliai ir iš Romos atvežti medaliai, kurių vienoje pusėje buvo pavaizduotas Sapiegų Madonos atvaizdas, kitoje – šv. Mykolas arba kiti šventieji (šv. Juozapas, šv. Antanas Paduvietis ir kt.) (2 pav.). Žymesniems iškilmų dalyviams buvo dalijami tokie patys, tik sidabriniai, dviejų lotų svorio medaliai. Dar kiti medaliai buvo taip pat sidabriniai, bet mažesni (sveriantys vieną lotą); vienoje jų pusėje buvo pavaizduota karūnuota širdis ir Marijos vardo monograma bei užrašas „Coronata corda coronat“ (Karūnuotoji širdis karūnuoja), kitoje pusėje – šv. Mykolo skydas, kurio centre užrašyta „Quis ut Deus“ (Kas kaip Dievas), o aplinkui užrašas lenkų kalba „skydu mus vainikavai“⁴⁴.

Nesigilinant į visą labai sudėtingą ir prabangų eisenos bei pačios bažnyčios apipavidalinimą, čia norisi atkreipti dėmesį tik į faktą, kad pagrindinis pasakutinių aštuntųjų triumfo vartų dekoru motyvas buvo paveikslą karūnavusio Vilniaus vyskupo Mykolo Zenkavičiaus herbas, o bažnyčios fasadą puošė herbai: popiežiaus Benedikto XIV („trys upės, iš viršaus krentančios žemyn“), kardinolo Džovano Franco Albanio (Giovanni Francesco Albani), Vatikano Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčios arkiprezbiterio, Lenkijos karalystės protektoriaus⁴⁵ („trys kalnai, virš kurių – upė, o virš upės – žvaigždė“), trečias – Vatikano kapitulos („du raktai“) ir ketvirtas – Vatikano kapitulos karūnų fundatoriaus A. Sforco Palavičinio („sparnus išskleidęs erelis“)⁴⁶.

1886 m. Vilniaus bernardinų vienuolynas buvo likviduotas. 1888 m. uždarius ir bažnyčią, paveikslą keletas kunigų ir bažnyčios tarnų slapta pernešė į gretimą Bernardinų bažnyčią. Beveik metus jis buvo slepiamas šios bažnyčios Šv. Mykolo koplyčioje, vėliau pakabintas altoriuje, kairės šoninės navos gale⁴⁷. 1905 m. Sapiegų rūpesčiu Šv. Mykolo bažnyčia grąžinta jiems kaip šeimos mauzoliejus, o 1912 m. ji atidaryta viešam naudojimui (tada grąžintas ir paveikslas). Tais pačiais metais Vilniuje išleistoje knygelėje apie stebuklingąjį paveikslą aprašyti ir paveiks-

lą puošę aptaisai, votai ir karūnos⁴⁸. Teigiama, kad iš šešių tuo metu atvaizdą puošusių karūnų dvi (gal ir trys) buvo atvežtos iš Romos, o kitų kilmė nežinoma. Dvi karūnos, kurias anksčiau laikė angelikai, buvo iškeltos virš paveiklo (galbūt tai karūnos, puošusios atvaizdą dar iki oficialaus karūnavimo). Pasak knygos autoriaus, jos (pagamintos iš veidrodinių stiklų, paauskuotos skardos ir karoliukų) nei meniniu atlikimu, nei medžiagų brangumu nėra itin vertingos. Ant paties paveiklo pritvirtintos trys Dievo Motinos bei viena Kūdikelio karūna. Viena virš Švč. Mergelės Marijos galvos buvo iš paauskuotos skardos ir puošta prabangiomis emalėmis bei herbais. Kartu su ja turėjo būti pagaminta ir karūna, puošusi Kūdikelio galvą, – ji buvo identiška atlikimu ir verte, be to, taip pat paženklinta herbu. Kita Dievo Motinos karūna buvo nuostabaus darbo, auksinė, azūrinė, puošta krištolais, o trečioji (greičiau ne karūna, o vainikėlis, juosiantis Marijos kaklą) – vien tik iš krištolų. Visos šios karūnos, pasak autoriaus, buvo brangios istorinės relikvijos ir vertingos menine prasme, bet pinigine jų vertė nebuvo itin didelė.

1912 m. Dievo Motinos ir Kūdikelio figūras tebepuošė puošnūs vėriniai, suverti iš paauskuotų perlų, žiedų, auskarų ir segių, „kuriais pamaldūs tikintieji kadaise puošdavo stebuklingus paveikslus“⁴⁹. Tuo metu buvo aprašytas itin puošnus ir brangus Marijos juosmenį puošęs diržas, sukomponuotas iš trijų didelių segių. Ypač vertinga buvo centrinė segė, kurią sudarė keletas mažyčių meniškai sukurtų figūrėlių ir iš rubinų sudėtas kryželis (galbūt kalbama apie karulį su Kūdikelio Jėzaus figūra, žinomą iš 1933 m. nuotraukos (3 pav.)). Minima, kad pernešant paveikslą atgal iš Bernardinų į Šv. Mykolo bažnyčią visi votai, aptaisai ir kitos brangenybės buvo smulkiai aprašytos ir nufotografuotos, tačiau kur dabar yra ši dokumentacija – nežinoma.

Atvaizdą puošę votai bei karūnos dar kartą aprašytos 1933 m. straipsnyje apie paveiklo istoriją ir sąsajas su L. Sapiega⁵⁰. Figūros buvo uždengtos sidabriniais paauskuotais aptaisais, šeši sidabriniai angelai laikė virš Marijos galvos tris viena virš kitos sukomponuotas auksines, perlais ir brangakmeniais puoštas karūnas. Panaši, tik kitokios formos karūna buvo ir virš kūdikėlio Jėzaus galvos. Virš atvaizdo dar tebebuvo dvi minėtos papildomos karūnos, pagamintos iš krištolo, paauskuotos skardos ir karoliukų. Visos šešios karūnos pasižymėjo, pasak straipsnio autoriaus, didele menine verte ir galėjo būti laikomos tikrais auksakalstės meno šedevrais.

Prieš restauruojant paveikslą, 1933 m. įdomesni dirbiniai buvo nufotografuoti E. ir D. Zdanovskių⁵¹ (4–18 pav.). Užfiksuotos dvi Dievo Motinos karūnos: „pirmoji“ (4 pav.) ir „venecijietiškoji“ (5 pav.), taip pat dvi Kūdikelio Jėzaus karūnos: „pirmoji“, su herbu (6 pav.), ir vadinamoji „antroji“ (7 pav.). Tikėtina, kad ši „antroji“ kūdikėlio karūna ir yra vie-

na iš karūnų, XX a. pradžioje kabėjusių virš paveikslo (iš tiesų, kaip minima aprašymuose, svarbiu jos dekoro elementu yra karoliukai). Vadinamoji „venecijietiškoji“ Dievo Motinos karūna, matyt, yra tapati minėtoje literatūroje aprašyti karūnai su herbais. Ji sukurta filigrano technika, puošta brangakmeniais ir nuotraukoje gerai išžiūrimais popiežiaus Benedikto XIV, kardinolo D. F. Albanio, Vatikano kapitulos ir A. Sforcos Palavičinio herbais (kuriuos galima identifikuoti pagal karūnavimo iškilmių aprašymą), tik kairėje pusėje, stilizuoto erelio formos kartuše, dar įkomponuotas J. F. Sapiegos herbas. Aki vaizdu, kad būtent šita karūna turėjo būti pagaminta 1750 m. karūnavimui ir kad ją XVIII a. viduryje paaukojo LDK kancleris J. F. Sapiega⁵². Neabejotina, kad karūnavimo iškilmėms buvo pagaminta ir „pirmoji“ Kūdikėlio karūna, kurios viršuje gerai matyti vyskupo Zenkavičiaus herbas (galbūt ji pagaminta vainikavimui vadovavusio Vilniaus vyskupo lėšomis). Lengvai pastebimas jos ir „venecijietiškosios“ Marijos karūnos plastikos ir atlikimo technikos skirtumas (nors abiejų viršuje įkomponuotų rutulių su kryžiais formos visai identiškos) leidžia spėti, kad jos sukurtos skirtingų meistrų ir galbūt skirtingose vietose. Marijos karūna puošta itin smulkaus piešinio visą paviršių dengiančiu ornamentu, Kūdikėlio – raiškiais, sodriais stilizuoto akanto lapų ir rokailio motyvais. Dar kitokia „pirmoji“ Dievo Motinos karūna, sukomponuota iš stilizuotų gėlių ornamentu puoštos centrinės dalies, stambių perlų ir juostelių, dekoruotų segės primenančiomis brangakmenių kompozicijomis. Galbūt tai karūna, kuriai pagaminti, kaip minima, auksą suaukojo Vilniaus gyventojai⁵³?

Be karūnų ir bendro paveikslo su aptaisais vaizdo, 1933 m. nuotraukose buvo užfiksuota nemažai unikalių senųjų votų: puošnus dvipusis kolje (viena pusė puošta perlais, kita – emale) (12, 13 pav.), sudėtingos kompozicijos karulys su Kūdikėlio Jėzaus figūrėle (3 pav.), grandinė su kamėjomis (11 pav.), plunksnos pavidalo škofijos (8, 9 pav.), segės, žiedai, keletas kryželių, medalionai su Kristaus ir Marijos profilių atvaizdais ir kt. Greičiausiai prie paveikslo buvo daug tradicinių (plokštelės ar širdies formos) votų, kurie atskirai nebuvo fotografuojami. Dauguma pačių puošniausių ir įdomiausių paaukotų papuošalų datuojama XVII a.⁵⁴ Tikėtina, kad dalį jų paaukojo tie asmenys, kurie minimi aptartose stebuklų knygose, tačiau be papildomų duomenų tiksliai to nustatyti neįmanoma, o didžioji dalis vienuolyno dokumentų yra žuvę.

Po Antrojo pasaulinio karo 1948 m. bažnyčia vėl uždaryta (nuo 1972 m. joje veikia Architektūros muziejus). Tuomet paveikslas buvo perneštas į Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčią. Čia jis nebuvo pakabintas altoriuje, bet gulėjo tarp kitų iš uždarytų sostinės bažnyčių sugabentų kūrinių, tad ilgą laiką menotyrininkų buvo laikomas dingusiu. Nutrūko ir jo kulto tradicija. 1973 m. paveikslas (jau netekęs visų savo

brangių puošmenų) buvo perduotas Lietuvos dailės muziejui ir restauruotas. Nuo 1987 m. jis saugomas Vilniaus arkikatedros Goštautų koplyčioje. Nieko iš kadaise jį puošusių aptaisų, karūnų ir votų kol kas nepavyko surasti.

Gauta 2004 04 01

Nuorodos

- ¹ *Skarbnica niebieska z dawna y temi czasy iasniey otwarta przy obrazie Bogarodzice Maryty Panny w kościele MICHAŁA Świętego w Wilnie [...]*, Wilno, 1671.
- ² Greičiausiai tai įvyko dar XVI a. pabaigoje, nes įvykęs stebuklas knygos rankraštyje užfiksuotas 1606 m. Neretai literatūroje nurodoma, kad šis pernešimas įvyko 1629 m. 1912 m. knygelėje apie paveikslą nurodomi 1596-ieji (*Cudowny Obraz Matki Boskiej w kościele Św. Michała w Wilnie. Przez T. M.*, Wilno, 1912, s. 3). Šią datą netiesiogiai patvirtina paveikslo legendoje paminėtas faktas, kad prieš perkeltant paveikslą į naują vietą Bernardinų bažnyčioje jis „garsėjo stebuklais 78 metus“ (*LVIA*, f. 1135, ap. 4, b. 475, l. 13). Tai liudytų, kad Bernardinų bažnyčios altoriuje jis atsirado apie 1518 m., o tai visiškai atitinka šios šventovės perstatymo ir atnaujinimo laiką.
- ³ *Compendium abo zbiór niektórych Cudów, Darów, Lask y Dobrodziejstw doznanych przy Cudownym obrazie Panny Przenaz. Panny Czystey a niepokalaney Mariei w Kościele S[więtego] Michała Archaniola od dawnego czasu będącym. Spisany w Wilnie A. 1662 d. 29 sept., Krokuvas kapucinių archyvas*, S. 98.
- ⁴ Yra išlikęs ir šios knygos rankraštis (*MAB RS*, f. 273, b. 6).
- ⁵ Atvaizdo (šiuo atveju verta pažymėti – veido) pajuodavimas, matyt, siejamas su nuodėmės (juodumo) ir nekaltybės (baltumo) priešprieša. Žmonijos nuodėmės juodina ne tik paties žmogaus, bet ir pačios Dievo Motinos (Bažnyčios) veidą.
- ⁶ *MAB RS*, f. 273, b. 6, l. 12.
- ⁷ I. Vaišvilaitė, Baroko pradžia Lietuvoje, *Dailė*, Vilnius, 1995, t. 6, p. 55.
- ⁸ „Švenčiausioji Mergele Marija, tarp visų pasaulio moterų nėra tokios kaip tu; tu esi aukščiausiojo Karaliaus ir dangiškojo tėvo duktė ir tarnaitė; tu esi mūsų švenčiausiojo Viešpaties Jėzaus Kristaus motina; tu esi Šventosios Dvasios sužadėtinė. Melski už mus su šv. Mykolu Arkangelu ir visomis dangaus galiomis, ir visais šventaisiais mūsų aukščiausiąjį ir mylimiausiąjį sūnų, mūsų Viešpatį ir Mokytoją“ (cit. iš: Pranciškus Asyžietis, *Raštai*, b.v., 1995, p. 143).
- ⁹ *Dizionario francescano. Spiritualita*, Padova, 1995, p. 1040–1044.
- ¹⁰ *Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych*, pod red. H. E. Wyczawskiego OFM, Kalwaria Zebrzydowska, 1985, s. 557.
- ¹¹ XX a. I pusės nuotraukose paveikslas užfiksuotas beveik visas uždengtas sidabro aptaisais. Metaliniai drabužiai dengė ne tik Mergelės Marijos ir Kūdikėlio Jėzaus, bet ir šv. Pranciškaus bei šv. Bernardino figūras, taip pat šv. Pranciškaus avinėlį, puse menulį po Dievo

- Motinos kojomis, keturis karūnas laikančius angelus. Be to, abipus figūrų buvo pritaisyti dar du dideli sidabriniai angelai su lelijų šakelėmis rankose. Šių dviejų angelų nėra tapytame atvaizde – jie uždėti ant ornamentinio fono. Neturint galimybės apžiūrėti šių aptaisų natūroje, sunku spręsti apie atskirų aptaiso dalių sukūrimo laiką. Tikėtina, kad minėtos angelų su lelijomis figūros puošė paveikslą prieš jo karūnavimo iškilmės XVIII a. viduryje, nes labai panašūs angelai vaizduojami kai kuriuose karūnavimo proga sukurtuose raižiniuose.
- ¹² Tikslaus skaičiaus nustatyti neįmanoma, nes kartais nurodoma, kad asmuo paaukojo keletą votų, bet jų skaičius nenurodomas. Be to, kartais aprašymuose sunku atskirti materialų paaukotą votą nuo tuo pačiu žodžiu įvardyto įžado koku nors kitu būdu išreikšti dėkingumą Dievo Motinai už patirtą malonę.
- ¹³ Compendium..., l. 69.
- ¹⁴ Ten pat, l. 148.
- ¹⁵ Ten pat, l. 226.
- ¹⁶ Ten pat, l. 115, 117, 164, 174, 178.
- ¹⁷ Ten pat, l. 110.
- ¹⁸ Ten pat, l. 27, 37, 44, 81, 96, 107, 156, 166.
- ¹⁹ Ten pat, l. 204.
- ²⁰ LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 25.
- ²¹ Matyt, kalbama apie škofijas – plunksnų pavidalo smeigtukus, kuriais nuo XVI a. buvo mėgiama puošti karių šalmus ar kepures. Šis papuošalas kilo iš Turkijos, kur būdavo naudojamas kaip dovana už karinius nuopelnus. Pora škofijų užfiksuota 1933 m. votų nuotraukose. Gali būti, kad Sapiegų Madonai jos paaukotos po 1662 m., išlaisvinus Vilnių iš maskvėnų okupacijos.
- ²² Taip vadinama didelė į škofiją panaši dirbtinių plunksnų kompozicija, kuria XVI–XVIII a. per iškilmės buvo puošiamos moterų šukuosenos bei žirgų galvos.
- ²³ Turbūt karuliai.
- ²⁴ Karneolas – rausvas ar raudonas mineralas, chalcedono atmaina. Šis skaidrus pusiau brangus akmuo XVII–XVIII a. itin buvo mėgiamas Artimuosiuose Rytuose. Naudotas juvelyriniuose dirbiniuose.
- ²⁵ LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 25, l. 2.
- ²⁶ Compendium..., įklija priešlapyje.
- ²⁷ Skarbnica..., trečias stebuklas iki 1655 m. Įdomu, kad piktadariui pasirodžiusi pati Švč. Mergelė Marija prašė jai atiduoti tai, ką buvo paėmęs.
- ²⁸ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė XV–XIX amžiais*, Vilnius, 2001, p. 128.
- ²⁹ Ten pat, p. 221.
- ³⁰ Skarbnica..., 33 stebuklas, paliudytas 1669 m. tyrimo metu.
- ³¹ Ten pat, 24 stebuklas, paliudytas 1669 m. tyrimo metu.
- ³² Ten pat, 6 stebuklas, užrašytas po tyrimo.
- ³³ J. St. Pasierb, M. Janocha, *Polonica artystyczne w zbiorach watykańskich*, Gdańsk, b. r., s. 188.
- ³⁴ Paprastai literatūroje teigiama, kad Kodenio paveikslas buvo karūnuotas 1723 m., tačiau 1732 m. J. F. Sapiegos laiške (LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 475, l. 4–5) minima, kad karūnos Kodenio paveikslui atsiųstos iš Romos prieš šešerius metus (t. y. 1726 m.), o pati karūnacija buvo numatyta 1732 m. rudenį.
- ³⁵ J. St. Pasierb, M. Janocha, ten pat, p. 194.
- ³⁶ LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 475, l. 4.
- ³⁷ Ten pat, l. 5. Laiške Sapiega apibūdino tuometinio popiežiaus herbą (balta ir raudona vertikali juosta, įstrižai perbrauktos mėlyna juosta), taip pat atsiuntė jo piešinį.
- ³⁸ MAB RS, f. 273, b. 6, l. 8.
- ³⁹ Karūnavimo iškilmų aprašymas pirmą kartą paskelbtas 1751 m., vėliau dar keletą kartų perspausdintas įvairiuose leidiniuose.
- ⁴⁰ LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 475, l. 6.
- ⁴¹ J. Rolewicz, *Wiadomości o cudownych obrazach Pana naszego Jezusa Chrystusa i Najświętszej Panny Maryi w mieście Wilnie*. Wilno, 1863, s. 13.
- ⁴² J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 259.
- ⁴³ Akivaizdi iškilmėse naudota skaičiaus „8“ simbolika. Verta priminti, kad ir Marijos Nekaltojo Prasidėjimo iškilmė švenčiama gruodžio 8 d.
- ⁴⁴ MAB RS, f. 273, b. 6, l. 14. J. Vaišnora teigia, kad pastarasis medalis nukaltas Vilniuje (J. Vaišnora, ten pat, p. 260).
- ⁴⁵ Popiežius Benediktas XIV valdė 1740–1758 m., D. F. Albanis (1720 – 1803) tapo kardinolu 1747 m.
- ⁴⁶ MAB RS, f. 273, b. 6, l. 12.
- ⁴⁷ *Cudowny Obraz Matki...*, s. 4, 18.
- ⁴⁸ Ten pat, p. 5.
- ⁴⁹ Ten pat.
- ⁵⁰ W. Charkiewicz, Lew Sapiega i Cudowny obraz N. M. Panny „Sapieżyński“, *Słowo*, rok XII, Nr. 184, 1933 lipca 9, s. 1.
- ⁵¹ LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 286.
- ⁵² E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, ten pat, p. 25 (il.).
- ⁵³ J. Vaišnora, ten pat, p. 255.
- ⁵⁴ Žr.: M. Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius, 2003, p. 219, 220, 221.

Rūta Janonienė

VOTA AND CROWNS ON THE PAINTING OF BLESSED VIRGIN MARY FROM THE CHURCH OF ST. MICHAEL IN VILNIUS

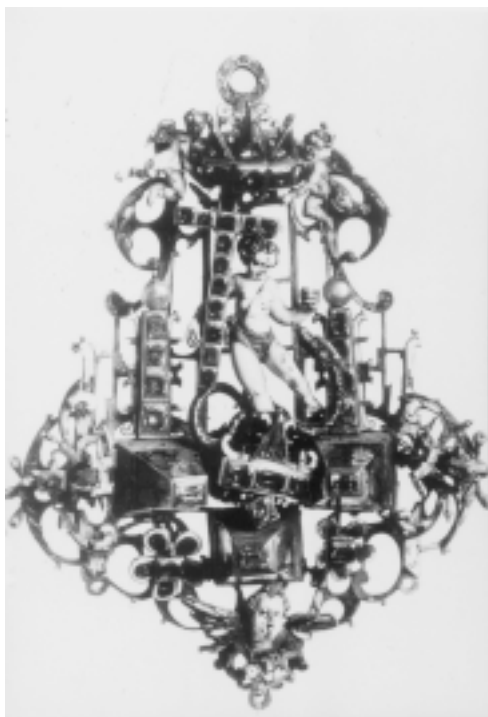
S u m m a r y

This article discusses the missing vota and crowns that adorned the painting of Blessed Virgin Mary and Child in the church of St. Michael (it is now in Vilnius Cathedral). In the beginning of the 16th century, this painting by an unknown artist was kept in the Church of St. Francis and St. Bernardine (Bernardines) in Vilnius where it became known for its miraculous qualities. At the end of the 16th century it was transferred to the Church of Michael the Archangel of the Bernardine monastery, the construction of which was financed by Leonas Sapiega (Lew Sapieha). After 1662 the image was repainted. In the second half of the 17th century the fame of its magic virtues spread rapidly all over Lithuania, and in 1670 the painting was announced miraculous. In 1733, Fridrikas Sapiega (Frydrieh Sapieha), Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania, secured permission from the Pope to place papal crowns on the painting, though the coronation took place only in 1750.

Drawing on archival and published material, the article provides with historical data on the sacrifices (*vota*) offered to the painting (the most common of these were items of precious jewelry) and presents source material on the crowns and overlay. It also gives a brief overview of the traditions related to the veneration and adornment of the miraculous image, which reveal the perception of religious art in the Grand Duchy of Lithuania. The article includes photographic images of the crowns and vota taken in 1933; these may serve as a valuable source for the study of goldwork in Lithuania of the 17th and 18th centuries.

2. 1750 m. paveikslo karūnavimo proga išleistas medalis. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

3. Votas – karulys su Kūdikelio Jėzaus, laikančio kryžių su rubiniais, figūra ir angeliukais. XVII a. I pusė (?). E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

4. Pirmoji Švč. Mergelės Marijos karūna. XVIII a. vidurys. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

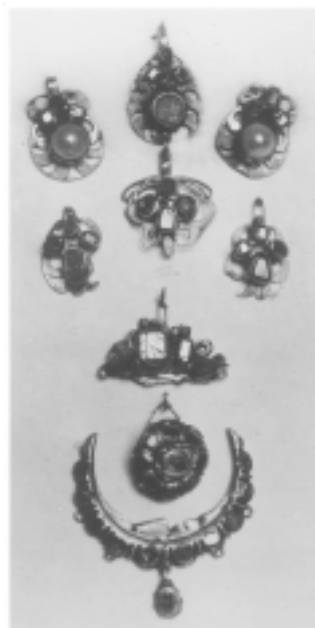
5. „Venecijietiškoji“ Švč. Mergelės Marijos karūna. XVIII a. vidurys. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

6. Pirmoji Kūdikelio Jėzaus karūna (su herbu). XVIII a. vidurys. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

7. Antroji Kūdikelio Jėzaus karūna. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

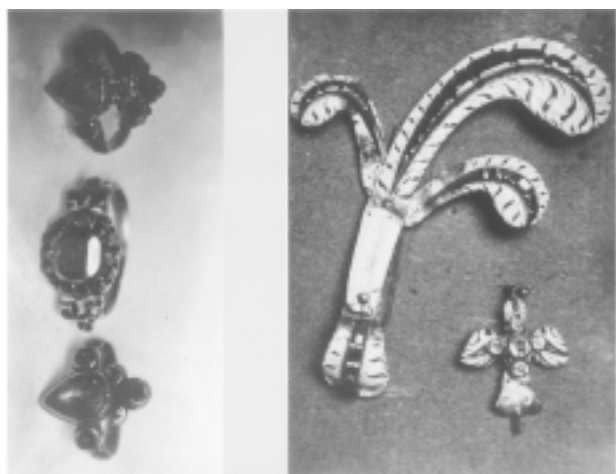
10. Votai – papuošalai. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

8. Votas – škofija. XVII a. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

11. Votas – grandinė su kamėjomis. XVIII a. pabaiga. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

9. Votai – XVII a. škofija ir trys žiedai. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

12. Votas – dvipusis kolje, fotografuotas iš perlais puoštos pusės. XVII a. II pusė. E. ir D. Zdanovskių nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

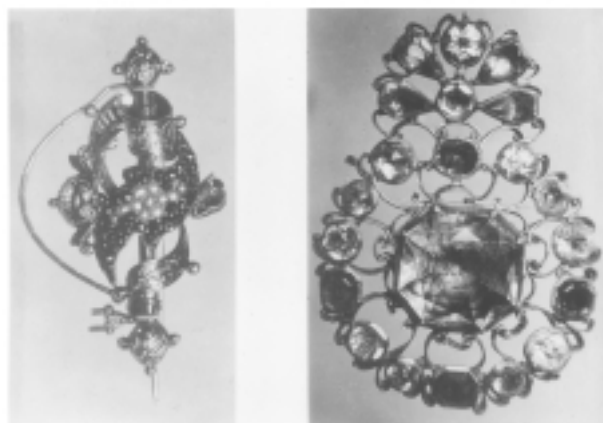
13. Votas – tas pats kolje, fotografuota iš emalėmis puoštą pusės. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

16. Votas – karulys. XVII a. II pusė. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

14. Votai – du kryželiai ir XVII a. vid. pagaminta segė bei auskarai. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

17. Votai – karulys ir segė. XVII a. II pusė. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

15. Votai – smulkūs papuošalai. XVII a. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A

18. Votai – keturios segės. E. ir D. Zdanovskijų nuotrauka (1933 m.), *LVI*A